

ret. Det drejer sig om en uhyre lærd og idérig fremstilling af et meget kompliceret problemkompleks. Den er rig på detaljer uden at fortabe sig i dem; den har nye og overraskende slutninger, af hvilke nogle vil blive stående, og andre formentlig vil blive modsagt. Det metodiske og teoretiske aspekt tabes aldrig af syne, og de bemærkninger om forskellen på filologisk-historisk og historisk-kritisk metode, jeg her er fremkommet med, er egnet til at karakterisere bogen, ikke udtryk for egentlig kritik. Der er en meget stærk tradition i den internationale forskning, der ganske forkaster kildekritikken som vi dyrker den i Danmark, og alligevel kan der skabes historiske resultater af blivende værdi; og dette gælder, som bekendt, ikke blot inden for antikkens historie. Som delvis opdraget i begge traditioner kan jeg ikke lade være at undre mig på, om et metodeskift ville have ændret bogens synspunkter, men jeg tror, at det ville have gjort den mere overskuelig. Det må nemlig slås fast, at let er bogen ikke, og forfatteren gør ikke meget for sin læser, f.eks. ved at oversætte sine kilder. Diskussionen er en diskussion på grundsprogets præmisser, hvad der er en dyd, når det ikke, som her, synes et princip. Kun den meget energiske læser vil kæmpe sig igennem den fra perm til perm, men som en af dem, der har gjort det på embeds vegne, kan jeg kun sige, at det er umagen værd.

Jens Erik Skydsgaard

BRIAN PATRICK MCGUIRE: *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society.* Cistercian Studies Series: Number Thirty-Five. Kalamazoo, Michigan, Cistercian Publications Inc. 1982. 421 s. Ill.

Det var at vente, at Brian Patrick McGuire ville komme med et større, syntesepræget arbejde om cistercienserne i Norden. Det foreligger nu på engelsk i den amerikanske cistercienserserie fra Dalamazoo, med 259 sider tekst, 64 sider noter, 12 sider bibliografi, 42 sider illustrationer i sort/hvidt, herunder kort og luftfotografier, samt et indeks på 25 sider. Hertil kommer kort i teksten, genealogiske tabeller og abbed- og bispelister, i alt en omfattende fremstilling af cisterciensernes historie i Danmark frem til første halvdel af det 15. århundrede, med et udblik ind i reformationstidehvervet. Over tre århundreder – 1140erne til 1440erne – har forf. pålagt sig kravet om, at alt hvad der findes af kilder til ordenens historie skulle tages med.

Bogens geografiske omrids er det middelalderlige Danmark som

kirkeprovins, herunder Rügen – derudover behandles også cistercienserkulturens spredning fra Danmark til Pommern. En udenlandsk forsker behandler således en udenlandsk klosterorden i datidens Danmark, ligesom også nærværende anmelder henter sit perspektiv fra udenlandsk tradition. Men det må være den danske historikertradition – McGuire er blevet vejledt af Niels Skyum-Nielsen – der har affødt det første kapitels overskrift: *The Sources*. Grupperingen og den indførende beskrivelse af kilderne viser, at McGuire henter sin viden til fremstillingen fra to sider: Den ene er de kilder, der stammer fra danske og andre cisterciensere, og som omhandler danske cisterciensermunke og -klostre eller berører deres interesser og anliggender – diplomer, krøniker, omtale i breve, mirakelberetninger, gavebøger. Den anden er vidnesbyrd om det åndelige og intellektuelle liv, der foregik inden for klostrene – teologiske skrifter, bibelkommentarer og lægebøger. At kilder af den første gruppe dominerer, ses af at de fordeles på tre tidsperioder: højmiddelalderen 1150–1350, senmiddelalderen 1450–1520 (sic! skulle der have stået 1350?), og efterreformatork tid 1536–1606. Lauritz Weibull, Ellen Jørgensen, Troels Dahlerup, Anne K. G. Kristensen og Anne Riising synes at være de forskere, som forf. skylder mest i dette kapitel. Men forf.s virkelige konfrontation med kilderne havde allerede fundet sted, før denne syntese blev skrevet – man finder dens nedslag i bibliografien under McGuires navn. For den, som har fulgt hans bidrag fra 1973–1981, står det dog klart, at foreliggende *magnum opus* repræsenterer en betydelig afklaring af utallige kilde- og metodeproblemer, med hvilke forf. har udkæmpet mangen hed dyst.

Det har været let at finde nøglebegreber som overskrift til kapitel II: »Arrival and Growth 1144–1177«. I slutårstallet ligger allerede skjult, at ærkebiskop Eskils embedsperiode danner epoke i denne del af de danske cistercienseres historie. Data for de første klostres grundlæggelse er velkendt, kun den benediktinske fortid i Sorø og evt. Esrom har været kontroversiel. Det nye udgøres af forf.s måde at lade hele spørgsmålet om cisterciensernes ankomst til Danmark samles omkring Danmarks første overbeviste cistercienser: ærkebiskop Eskil, efter sin fratræden 1177 munk i Clairvaux de sidste fire år af sit liv. Denne behandling af cistercienserentusiasten Eskil er velgørende efter al den politiserende fortolkning Eskil er blevet udsat for fra skånsk og dansk side helt fra Saxos tid. Skyum-Nielsen, sekunderet af Curt Wallin 1961, konstaterede således, at Eskils indsats som klostergrundlægger, undtagen i Esrom, begrænser sig til tildeling af sognekirker og tiende. Men da Skyum-Nielsen i Kvinde og Slave 1971 (s. 120) afviste tanken om en forudgående benediktinsk foundation i Esrom, var han nødt til at postulere en

cisterciensisk grundlæggelse af Esrom før 1151 ved en anden end Eskil, en ukendt *fundator* – »og gåden ... skulle dermed være løst«, som han siger. Denne position har McGuire overtaget. Han markerer dog på s. 51, at Eskil ikke kan have været *fundator* af Esrom ved at skænke landsbyen Esrom, da han ellers utvivlsomt ville have markeret sig selv som en sådan nøgleperson i klostrets historie.

Konklusionen er, sådan som den her foreligger, utilfredsstillende. Eskil siger om sin indsats: *locum qui vocatur Esrum eis providimus..., locum... destinavimus, ... superaddentes eis..., superaddimus et..., superadiecimus in usum ipsorum*, ud over det af McGuire s. 54 citerede stykke om at Eskil bragte munke fra Clairvaux til Esrom. Der er tavshed om den egentlige *fundator*, der må have virket forud for disse begivenheder. Skyum-Nielsen troede, at en juridisk omformulering var nødvendig for at skjule, at Esrom allerede på dette tidlige stadiet modtog landsbyer, hvad ordenen ikke måtte. McGuire har derfor i et foredrag i Historisk Samfund i november 1984 modificeret sin tolkning og taget afstand fra Skyum-Nielsens og sin egen tidligere position, idet han tilslutter sig ældre opfattelser af Esrom som benediktinerkloster fra midten af 1140'erne. *Folmarus primus abbas de Esrum* (Liber daticus 15. april) bliver så atter en af de benediktinere, der gik forud for bosættelsen af de første cisterciensere senest 1151, og DD 1.rk.II, nr. 106 forklares bedre som betinget af en ny situation i Esrom, samtidig med, at benediktinernes ekspansion siden 1135 mere rimeligt ses som baggrund for grundlæggelsen af Esrom (anmelderen i *Fra boplads til bispeby*, Odense 1982, s. 185–188, og i *Die Kirche in Skandinavien*, Sigmaringen, 1986, s. 151–159). Formlen for biskoppens rettigheder s. 50 og note 46 s. 286 bør lyde *salva... dyocesani episcopi canonica iustitia et reuerencia*; at formelen mangler, er ikke nogen hindring for denne forklaring. Mere kunne måske siges om Eskils Esrom-privilegium af år 1158, DD 1.rk.II, nr. 126, særligt med udgangspunkt i den første underskriver biskop Simons funktion (s. 54–57): Skyum-Nielsens udredning i DD skal ses i lyset af, at alle medbeseglere er skånske gejstlige og at det var netop nu, domprovst Simon i Lund var blevet biskop i Odense stift, hvor de danske benediktinernes centrum fandtes. Esrom-privilegiet havde adresse til dem.

Det er karakteristisk, at forf.s holdning til væsentlige spørgsmål befinder sig i stadig forandring: der er et langt skridt fra hans Esrom-artikel i *Mediaeval Scandinavia* 1973 (hvor Eskil ikke stod i midtpunktet) over det her anmeldte arbejde, til foredraget i Historisk Samfund 1984. Dette hænger måske sammen med at forf. er gået fra at arbejde med diplomer til at arbejde med litterære og berettende kilder om Eskils indsats, hvad der afspejles i hans overskrift: *Eskil as a Convert to Cistercian*

Monasticism og i den 1984 mundtligt fremførte, på indicier byggede teori, at Eskils tidligste indsats for cistercienserne – indkaldelsen af Cîteauxmunke til Herrisvad – skulle være affødt af en udlandsrejse 1143–44, der ellers ikke findes bevidnet i kilderne. Forf. strejfer men afviser denne mulighed i det her anmeldte arbejde (s. 46) og overtager Jürgen Wissings forklaring på sammenhængen mellem Cîteaux og Clairvaux i årene 1143/44. »Gennem den klosterhistoriske udvikling argumenterer jeg for, at Eskils betydning for dansk historie er blevet undervurderet«, erklærede McGuire programmatisk i indkaldelsen til sit ovennævnte foredrag. Allerede kapitlet *Arrival and Growth* indeholder materiale til denne formulering.

Som anmelderen har påpeget i flere egne arbejder (f.eks. i *Historia och samhälle. Festskrift til Jerker Rosén*, 1975, s. 17f; *Festskrift til Matts Dreijer, Mariehamn 1984*, s. 196–200) er der mange kildesteder i forbindelse med Eskils biografi, der endnu ikke er blevet vurderet i dansk forskning (smlg. et tilløb fra Sverige: Jan Arvid Hellström, *Kyrkofursten som blev klosterbroder. En bok om ärkebiskop Eskil, Kristianstad 1981*). Eskil er ikke kun den danske skikkelse, som Saxo har gjort ham til – især ikke, hvis vi med Inge Skovgaard-Petersen accepterer, at Saxos Starkadfigur er dannet med Eskil som skjult forbillede (*History and Heroic Tale. A Symposium*, 1985, s. 207–21). Eskil er nemlig også en europæisk personlighed, og han må som sådan blive genstand for interesse i udenlandsk forskning. Men vi nærmer os dermed det Eskil-billede, som Carsten Breengaard fremlagde samme år som det her anmeldte arbejde udkom. I *Muren om Israels hus* fremstår Eskil takket være sin højaristokratiske afstamning som en kontroversiel personlighed såvel i Danmark som over for pavestolen, og ikke helt i tråd med Alexander III.s reformpavedømme. Breengaards vurderinger ligger på linje med McGuires, som jo ikke har kunnet referere dertil. Efter i begyndelsen af sit styre åbenbart at have favnet alle ordensfolk med lige stor kærlighed, begunstigede Eskil efterhånden særligt de reformordener, der stod under Bernhards åndelige indflydelse – cisterciensere, præmonstratensere, johannitere. Hans klosterindsats er mere forståelig på baggrund af, at han i pavens øjne i kraft af sit slægtstilhør som ærkebiskop kunne komme til at stå i vejen for den rolle, som pavedømmet var parat til at udstyre en kristen konge med, til folkets og kirkens bedste. Ved klosterindsatsen beviser Eskil, at han ser Danmark i europæisk perspektiv, at han varetager mere end kun Danmarks interesser. En del af dette perspektiv har McGuire allerede skitseret og bygget ud.

Til gengæld mangler der enkelte steder en del i det nordiske perspektiv – Eskil var jo dog indtil 1164 også ærkebiskop i Sverige. Den væsentlige

Narratiuncula de fundatione Monasterii Vitæscholæ (Scriptores minores II, s. 138) fortæller om øen Lurö i Vänern (ikke Ludrö »on Vånem«, s. 41) og om sognet Lugnås (»Lwgnhas«), gengivet med »elsewhere«; da gruppen senere grundlagde klosterlivet i Vitskøl, hører alt dette med til den danske klosterhistorie. Frugtbart udmøntes kilden i spørgsmålet: Hvad bragte cistercienserne til allerede i Bernhards levetid at følge invitationen til at grundlægge klostre i »the North«, når hele Tyskland uden en eneste cistercienserkoloni lå imellem? »They became missionaries without intending to do so«, siger McGuire (s. 43), en rigtig kommentar inden for et forskningsområde, hvor de gode spørgsmål ofte slet ikke har været stillet. Nordiske munkes hyppige besøg i Clairvaux senere i det 12. århundrede tager McGuire som udtryk for, at springet op til Norden var et meget stort spring, fra kulturens såvel som fra spiritualitetens synspunkt.

Også Birgittas skrifter kunne have bidraget til det nordiske perspektiv. Efter at Curt Wallin har godtgjort, at Birgitta i 1340erne opholdt sig sammen med Magnus Eriksson i Helsingborg (Kring Kärnan 13, Helsingborgs Museums publikation 1980, s. 51–66, smlg. Lunds Stifts Julbok 1976, s. 45–65), er det ikke en gang udelukket, at noget af det, hun har oplevet hos cistercienserne, kan henføres til Herrisvad og altså vedrører de danske cisterciensere (smlg. Birgittas åbenbaringer, bog I, 13 og 32; bog IV, 23; VI, 92; VIII, 47 til McGuire s. 218f.).

Kapitelovertskrifter er af principiel interesse, når de er karakteriserende og giver en kronologisk ramme. »III: The Culmination of the Cistercian Advance 1178–1215« og »IV. Continuity and Growing Tensions 1215–1257« maner til eftertanke: er 1215 velvalgt som epokegrænse? (s. 108.) Tilsyneladende ja, hvis Darguns flytning til Eldena 1199 og Guldholms flytning til Ryd 1209 tages med i »Culmination«; og dog tvivlsomt, da de sidste grundlæggelser i den første klosterbølge falder i Guldhalm 1192 og Ås 1194 (s. 121). Det 4. Laterankoncilium anses da også af McGuire for mindre betydningsfuldt for ordenen end Absalons ærkebispetid 1178–1201 (s. 90–92).

Derimod indeholder sætningen »without Absalon, the Danish Cistercians would never have been able to guarantee the gains made under Eskil« (s. 89) noget af et postulat: at Absalons indsats for de hvide munke også svarede til deres egentlige kald og opgave. Som mægtig prælat og hierark havde Absalon meget andet at bestyre end at passe på munke, der stod direkte under pavens jurisdiktion. Sandsynligvis måtte Absalon fremfor alt sørge for, at munkene integreredes i det danske samfund. Det er tydeligvis hvad der skete – men ved »Protection and Favouritism«, som McGuire udtrykker det s. 90. Man kan næppe postulere en »overwhelming devotion« hos Absalon (s. 110f.) og undre sig over, hvorfor Saxo er så

tavs m.h.t. cistercienserne. Det er vel snarest Saxo, der giver udtryk for Absalons egentlige følelser over for Skt. Bernhards munke med deres internationale tilhørsforhold. Absalons *devotion* er snarere en del af hans embedsmæssige dagligdag, som af McGuire – på grund af det store antal diplomer under Absalon der beskæftiger sig med ordenen – fejlagtigt er blevet tolket som en overordentligt positiv holdning fra Absalons side (jfr. N. Damsholt: Kvindebilledet i dansk højmiddelalder, 1985, s. 152f). Intet i de mange diplomer vidner om ret meget andet end et ønske om at neutralisere de hvide munkes åndelige budskab og gøre dem acceptable ud fra helt andre værdinormer end klosterlivets egne præmisser. Måske er det netop hér, at McGuires »omvendelse« fra et tidligere gennemgående negativt til et nu meget positivt syn på cisterciensernes godssamlingsmoral bringer ham til ikke at opdage de barske realiteter, som Absalon på det åndelige plan dog konfronterede de hvide munke med.

Heroverfor står Vilhelm af Æbelholts brevsamling med de mange passager om forholdet til Esrom og den i særlige afsnit behandlede »reform« hos benediktinerne i Slesvig, hhv. Seem, der førte til Guldholt/Ryd kloster (s. 100–105), hhv. Løgum (s. 105–107). Der er lidt forvirring om de biskopper, der var involveret i disse sager – Omer var kun biskop af Ribe, ikke af Odense (s. 102, jfr. s. 268 og 413), og Stefan fra Herrisvad var kun bisp af Ribe, ikke ærkebiskop af Uppsala (s. 47, 105, jfr. 268 og 271; Stefan af Uppsala menes at have været cistercienser fra Alvastra). Men det bør erindres, at Absalon delvis var ansvarlig for fængslingen af biskop Valdemar af Slesvig, således at æren for reformen, der førte til Guldholt, ikke med rette bør tildeles Absalon (jfr. Skyum-Nielsen, Kvinde og Slave 234f. og indledning til DD 1. rk. III, nr. 176, samt anm.s bog Skt. Peters efterfølgere i brydningstider, Odense 1979, s. 151 f., 159). At munkene i Ryd ikke glemte, at Valdemar af Slesvig var deres oprindelige velgører (s. 101), burde altså ikke have foranlediget McGuire til at være så intetanende at han siger: »Since the bishop was imprisoned on 8 July [1192], it is unlikely that he was among those who welcomed the mother abbey's contingent in the summer of 1192«. Nej, for Absalon skulle tage æren for det – og han får den endog af McGuire selv. Behandlingen af biskop Valdemar af Slesvig er et af de mørke kapitler i Danmarkshistorien, og man spørger sig, om ikke han var en mere europæisk tænkende personlighed end Absalon i sine af abbed Vilhelm så dramatisk understregede reformbestræbelser. Her mangler McGuire måske den rette »perspektivering« af Danmark som et udstrakt land fra Sjælland og ærkestiftet i øst til det europæisk konfronterede Slesvig stift i sydvest. – Analysen af Løgum klostres problemer kunne have været mere dybtgående. Et speciale ved Odense Universitet, Historisk Institut, af

Søren Kyed Jakobsen (Et par danske cistercienserklostres inkorporation af sognekirker 1150–1350. 1973) har ikke været kendt af McGuire, men for nonnernes del kunne der allerede i dette kapitel være henvist til Thelma Jexlev 1976, s. 11–14 (s. 349).

Således understreger både kapitel III og IV, at epokegrænsen rettere burde være 1201, Absalons dødsår, end 1215. Når Andreas Sunesøn i 1206 medvirkede til at de danske benediktinere dannede en egen monastisk kongregation, der skulle møde til egne generalkapitler (DD l.rk.IV, nr. 111), er det åbenbart, at vinden allerede da havde vendt, og at Absalons død blev enden på en for cistercienserne i det ydre gunstige tidsepoke.

Kapitel IV, hvis tidsafgrænsning således burde have været »ca. 1200 – ca. 1250« (jfr. s. 144: »By the mid-thirteenth century«), viser beundringsværdigt, hvordan ordenens situation forandres ved, at omverdenen forandres – ved tiggerordnernes ankomst til Danmark, ved den politiske uro efter 1241, klostrenes voksende engagement i lokale konflikter – og hvordan munkene formodes ikke altid at have fulgt med i forandringens rytme. Overskriftens begreb »Continuity« må formodes at dække munkenes træge fastholden ved de stabiliserede kår, som McGuire beskriver. Kløften mellem deres verden og de mere og mere utrygge omgivelser må være det, der sigtes til med begrebet »Growing Tensions«. Thi til trods for, at spændingen mellem klostre og biskopper antydes, og uanset enkelte indre konflikter, er der jo endnu ikke tale om ødelæggende spændinger inden for kredsen af nordiske cistercienserklostre. Det monastiske sammenhold er langt fra brudt, således som det senere skete. Den udmærkede analyse af generalkapitelsbeslutninger, hvori danske cisterciensere fremtræder, giver perspektiv på ordenens nordiske og internationale kontaktflader. Ordenens og paveistolens interesse for Norden aftager i takt med stærkere engagement i det østtyske kolonisationsområde og Polen. Klostrenes sikring af lokale positioner fremstilles mådeholdent (s. 139, 142) uden skelen til skjulte motiver.

Så meget større er forf. bevisbyrde for kapitel V.s overskrift »Catastrophe and Recovery 1257–1307«. Var det nu en katastrofe, der fulgte, og hvori bestod den? Og genvandt man ro og besindelse, eller hvori bestod »Recovery«? Til forståelsen af dette problemkompleks er forf.s. tidligere udgivne *Conflict and Continuity at Øm Abbey* (1976) grundlæggende. Man kunne hæfte sig ved uenigheden mellem cistercienserklostrene og karakterisere denne som »katastrofen«: at solidariteten i kraft af ordensbindingen var bristet. Men endnu alvorligere synes det at være, at også båndet til Clairvaux og Cîteaux øjensynligt blev følt mindre forpligtende. Derimod er båndet til kongehus og højadel på ingen måde

skåret over (s. 166–172), til trods for påstanden om, at ordenens klostre ikke mere kunne håbe på støtte fra denne klasse (f.eks. s. 133, 168f.). Det kunne de – men denne klasses økonomiske kår var blevet dårligere, sammenlignet med lavadelen og den borgerklasse, der kunne fremskaffe kapital og kontanter (smlg. s. 186).

Forskningsmæssigt har forf. indtil 1290 kunnet støtte sig på Skyum-Nielsens iagttagelser i *Kirkekampen* (1963). Beviser på en efterblomstring af adelig gavmildhed over for ordenen har måske betinget valget af termen »Recovery«. McGuire vil vise, at ordenen efter konflikter i anden halvdel af det 13. århundrede er betydeligt svækket som åndelig størrelse. Han kan dog ikke benægte, at klostrenes historieskrivning netop i denne periode giver bevis på nye positive egenskaber (s. 147–151). Ingen krise uden en modningsproces, hvad enten man skal forlægge denne til tiden efter krisen eller lade den være identisk med krisens forløb. Meget værdifuld er henvisningen til, hvordan dansk indflydelse på de cisterciensiske datterklostre på den søndre Østersøkyst gradvis mindskes. Alt i alt er der uden tvivl tale om, at klostrene bliver mere isoleret – uanset om dette skal betegnes som en katastrofe eller ikke, eller om den korte genopblussen af ordenens fællesånd skal kaldes en »Recovery«. Dilemmaet i vurderingen viser sig i de følgende to kapitler, der stort set omhandler det 14. århundrede, hvis cistercienserhistorie, i lighed med så mange andre af periodens problemer, iflg. forf. er temmelig uafklaret.

Et langt afsnit (s. 187–191) vies spørgsmålet om Yngre Sjællandske Krønikes proveniens. McGuire afviser Sorø som miljø for kildens ophav, og hans argumenter er overbevisende, omend domkapitlet i Roskilde ikke er eneste alternative bud på ophavsmiljøet. Noget taler for en måske franciskansk oprindelse (profetien af Miletus fra Toledo), andet for en forbindelse med milicuet omkring Skt. Peders kloster i Næstved (Tage E. Christiansen i *Historisk Tidsskrift* 84 (1984), s. 1–22). Kilden har i hvert fald ikke med cisterciensernes historie at gøre. Andre afsnit vies grundlæggelsen af Knardrup kloster (s. 192–198), biskopper og sognekirker (s. 198–203) og de omgivende magthavere. Men titlen på kap. VI: »Quiet Years and Their Traumas« som karakteristik af epoken c. 1300–1350 er snarest en fri fortolkning eller et postulat. Klostret, der nægter at antage en franciskaner som medlem med henvisning til stor fattigdom (s. 218), kan ikke have oplevet »Quiet Years« – muligvis depression og stagnation på tærskelen til den sorte død og bagefter.

Valdemar Atterdags holdning til cistercienserne (s. 222f.) kan ikke afklares, når så mange andre problemer i denne konges regeringstid er uløste (kunne ikke materialet i kap. VI note 29 bruges hertil?). Lidt mere vides der om dronning Margrethe I. (s. 223–226). At Margrethe lod sin

fader gravsætte i Sorø, men selv blev flyttet fra Sorø til Roskilde efter sin død, er med fuld ret blevet nøje kommenteret af McGuire. Men måske var det uklogt af ham ikke at undersøge litteraturen omkring Margrethe og Kalmarunionens tilblivelse – E. Lönnroth, M. Linton, B. Losman mangler i litteraturlisten, kun Erslev 1882 er med. Diskussionen hos Linton og i *Scandia* 38 (1972) og 39 (1973) og i *Historisk Tidsskrift* 1977 (Esben Albrechtsen) viser, at Margrethes forhold til kirker, klostre og kirkegods kan ses som en del af hendes almindelige gods- og pengepolitik. En diskussion om hendes fromhed og Mariadyrkelse skyldes – cisterciensiske såvel som birgittinske – klosterforskeres forlegenhed i mangel på indsigt i Margrethes politiske mål og adfærdsmønstre. J. Rosén (*Scandia* 20, 1950, s. 129–246) og M. Linton (disputatsen *Drottning Margareta. Studia Historica Gothoburgensia XII*, 1971, s. 141–145) viste, at dronningens gaver til klostre kan indordnes i en anden kontekst end tilhørsforholdet til bestemte ordener. Linton henviste også (s. 145) til Roskildebiskoppen Peder Jensen Lodehats rolle som finansiel garant for Margrethe – deraf også hans indsats for i 1413 at flytte dronningens lig fra Sorø til Roskilde (McGuire s. 226 og s. 334 note 22 på grundlag af Tage E. Christiansen i *Danmarks Kirker* 3, bd. 4, 1951, afsnit »Kongebegravelser« – mangler i bibliografien s. 346). Denne begivenhed og det store mageskifte mellem Sorø og Roskilde i 1414 ser McGuire som et så dybt indgreb i Sorøs og de danske cistercienseres livsbetingelser, at årstallet fortjener rang af et epokeår for en periode karakteriseret ved »Complexity, Isolation and Vitality«. »In 1413 monasticism lost out to the diocesan structure in Denmark, the first sign of its diminished status in the church and society«, antyder McGuire (s. 227). Tanken kunne vel være værd at følge nærmere. Tovtrækkeriet mellem sekular og regulær kirke det 15. århundrede igennem førte dog ingen vegne hen, hvad der illustreres af reaktionen på Odense Skt. Knuds klostres nedlæggelse 1475 – og genetablering 1488. Det endelige resultat er kendt: såvel klostres som domkapitlers gods gik over i verdslig besiddelse efter 1536. Et studium af kirkelige reformbestrebelse i konciliernes epoke kunne måske afsløre, om vægtige reformplaner kun gjaldt klostergods og undtog kapitelsgods. I Margrethes verden var adskillelsen mellem de to kategorier af kirkegods sandsynligvis ikke af betydning.

Cistercienserne selv var optaget af ordenens interne problemer som den årlige ydelse til selve ordenen (s. 228–233); her kan McGuire trække på Peter Kings og Arne Odd Johnsens forskning, på mageskifter mellem klostrene og mellem kloster og omegnens adel (s. 246f.), og på følgerne af agrarkrisen og ødegårdskrisen (s. 248–251). Men fremfor alt ser vi Sorø tage ledelsen blandt de danske cisterciensere fra Margrethes tid og

fremover (s. 247, 254), og McGuire præsenterer Sorø rimkrønike som en forsømt kilde til kundskab om cisterciensernes historiesyn i det 15. århundrede (s. 252ff.). Billedet af klostrene som veletablerede, rige, gejstlige institutioner med en sikret rekrutteringsbasis anes i McGuires afsluttende sider, og en fortsættelse op i 1600erne, ligesom i de lande, der ikke antog Luthers reformation, skimtes som et nærliggende, men afbrudt udviklingsperspektiv.

Der er i det afsluttende kapitel en mængde »løse ender«, hvor McGuire antyder sammenhænge, som en fremtidig forskning måske kan blotlægge. Det rige 15. århundredes, særligt de første Oldenburgeres, klosterkultur savner endnu sin historiker. Mens vi venter på andet bind af Jarl Galléns værk om de nordiske dominikanere og på Jørgen Nybo Rasmussens skildring af de nordiske franciskanere, er vejen åben for et studium af den nordiske monastiske kultur i det 15. og 16. århundrede, hvortil McGuire nu har skabt en del af grundlaget.

Nærværende anmeldelse har på ingen måde udtømt de utallige temaer af interesse, som bogen indeholder. Den har heller ikke kritiseret andre svagheder, som f.eks. bogens meget positive holdning over for munkene i stort set alle deres handlinger, bogens manglende indlevelse i kirkeretslige spørgsmål, dens afståen fra at skildre det konkrete klosterliv. McGuires bog bør kunne stimulere til enkeltstudier på en række områder. Også hjælpemidler af typen bispe- og abbedlister (s. 266–277) kunne blive genstand for videre forskning i forbindelse med studier i den monastiske kultur og de monastiske reformbevægelser i det 15. århundrede. Måske er bogens angrebsvinkel på temaet ikke anvendeligt for det 15. århundrede, en periode, hvor cistercienserklostrene repræsenterer fortidens fromhed i et samfund på vej mod en højadelig, sværmerisk og nostalgisk dyrkelse af riddertidens idealer, mens kapitalstærke handelsbyer overtager samfundets dynamik. Kloστrenes forhold til verdslig og gejstlig øvrighed bliver i denne situation ligegyldigt (jfr. s. 222); det, der har interesse, er tegnene på nyt åndeligt liv, klosterlivets åbenhed for nye åndelige strømninger i det 15. århundredes Europa.

Tore Nyberg